

др **Иванка СПАСИЋ**
редовни професор Правног факултета Универзитета
Привредна академија у Новом Саду

ПРАВНИ АСПЕКТИ ЕЛЕКТРОНСКЕ ТРГОВИНЕ

Резиме

Електронска трговина (electronic commerce), представља обављање трговинских послова коришћењем савремене електронске технологије. Електронски медији се могу користити за закључивање уговора (најчешће), али и за њихово извршавање као и за плаћање. Коришћење рачунарских мрежа, било применом система електронске размене података (EDI), електронске поште или директним пословањем на глобалној мрежи (Internet-у), од великој је значаја за трговину и њен усљешан развој. Коришћење технички компликованих система, какви су EDI или Internet, не може ефикасно функционисати (у пракси) без адекватне правне регулативе, стога је било неопходно правно уредити макар основе оваквог начина пословања. Међународне организације, пре свега UNCITRAL, ICC, CMI као и ЕУ битно су допринеле правном уређивању институција е-трговине, утичући својим решењима и на националну регулативу и тиме остварили њену ефикасну употребу.

У раду се анализирају основни концепти е-пословања и е-трговине, начини реализације посла уз коришћење рачунарских мрежа и њихове особености, најважнија правна питања која се тичу закључивања уговора посредством електронских медија (устврђивање појмова „поруке са подацима“, страна у трансакцији, време слања и пријема поруке, време и место електронски закљученог уговора) као и питања сигурности е-пословања (е-пошти и квалификовани е-пошти, питања цертификације). Раd садржи и анализу postoјећих прописа и правних правила која уређују е-трговину.

интегрише све сегменте пословања у јединствен систем). Оно што поменути аутор нарочито истиче је чињеница да електронско пословање може да укључује све или делове пословања, почевши од истраживања тржишта, израде пословних модела, припреме производње, набавке сировина, продаје и испоруке купцима, наплате итд.⁵ Термин е-пословање увео је (1997.) *IBM* и од тада се појмови е-пословања и е-трговине јасно разликују.⁶

Е-трговином се сматра скуп комерцијалних активности које се воде преко електронских мрежа, а које имају за крајњи циљ продају или набавку (купопродаја)⁷, али се, при том, не инсистира на електронском начину плаћања. Основни циљ е-трговине је да доведе операцију до плаћања, а само плаћање може бити и уплатом на одређени банкарски рачун или поузећем. У већем броју земаља које још нису савладале све потешкоће у реализацији електронског пословања е-трговина се често ограничава на начин закључивања уговора, ређе на испоруку роба⁸ (поједине робе „подобне“ су (и) за електронско испоручивање, рецимо одређени *software*-и, дигитални програми, филмови, музика, е-књиге које се читају употребом *e-reader*-а као што је *Kindl* и сл.) као и на плаћање.

Евидентно је да је појам е-пословања свеобухватнији од е-трговине, оно што им је заједничко и што је, уосталом, и важније, то је употреба електронских медија и савремене технологије за њихову успешну реализацију.

У основи електронског пословања, па тако и електронске трговине, лежи систем електронске размене података (*Electronic Data Interchange – EDI*). Да би се подаци могли електронским путем размењивати (ма у ком облику) потребно је да буду испуњене неке основне претпоставке; потребно је, са једне стране, постојање тзв. *hardware*-а (рачунара⁹), а са друге је неопходно и да су подаци (који се размењују) структурирани у форми коју ти рачунари „препознају“. Када се ради о овом дру-

5 Опширније видети П. Сталетић, *нав. њексѝ*, стр. 14.

6 Наведено према П. Сталетић, *нав. њексѝ*, стр. 14.

7 Према Модел закону о е-трговини односи трговачке природе обухватају, али се не ограничавају, на сваку трговачку трансакцију за испоруку или размену робе или услуга; споразуме о дистрибуцији; извођење грађевинских радова; консалтинг; инжињеринг; уговоре о давању лиценци; инвестиције; банкарство; осигурање; споразуме о искоришћавању или концесији; заједничка улагања; превоз робе или путника.

8 Видети опширније Марија Драшкић, Маја Станивуковић, *Уговорно њраво међународне ѝртовине*, Београд, 2005, стр. 226.

9 Поред рачунара неопходно је (углавном) и постојање сервис *provider*-а, *server*-а, поуздани систем телекомуникација и/или/ бежичне инфраструктуре.

гом услови јасно је колики је значај усвајања одређених стандарда. Приликом настајања одговарајућих стандарда улога одређених, пре свега међународних, организација била је од непроцењивог значаја.

Осим утврђивања и прецизирања основних појмова е-пословања и трговине, од великог практичног значаја за реализацију пословања посредством и уз коришћење електронских медија је и постојање и успешно функционисање више система електронског плаћања од *EFT* (*Electronic Funds Transfer*), преко *SWIFT*-а¹⁰ до савременог *PayPal* система, који се све више користи у пракси због својих погодности. Ови системи се међусобно разликују по природи, намени па и по и техници реализације, али им је заједничко коришћење електронских медија.

II Правни прописи који уређују област електронске трговине и тела која су учествовала у њиховом креирању

Развој технологије и њена примена у (трговинском) пословању има значајних предности, највише у смислу убрзавања поступка преноса информација и смањења трошкова (тог преноса) у односу на папирну кореспонденцију¹¹, бољег и лакшег приступа подацима, смањења нејасноћа у трансакцијама, увећавања безбедности података, смањења простора за „чување“ и складиштење досијеа и сл.).¹² Осим ових (техничких и пословних) предности технолошки развој и његово коришћење у привреди уопште и трговини посебно, имају (посредног) утицаја и на правно регулисање одређене материје, у овом случају области пословања и трговине. Бржи и ефикаснији начин обављања трговачких трансакција (уз коришћење рачунарских мрежа), опредмећен кроз е-трговину, суочио се одмах са неадекватношћу и неделотворношћу постојећих правних оквира, који су постали сметња његовом развоју. Јавила се ургентна потреба за преиспитивањем и редефинисањем неких института и прилагођавањем одређених појмова у трговини како би се пословање путем коришћења рачунарских мрежа могло несметано одвијати. Најпре се јавила потреба за корекцијама и допунама релевантним за писмену форму закључивања уговора (што представља

10 Систем међународних плаћања и трансфера новца између банака.

11 Електронска комуникација у пословању позната је под називом „*paperless commerce*“ (*беспапирна трговина*).

12 Поред постојећих предности електронски видови пословања имају наравно и својих слабости; значајан проблем представљају већ и сама техничка ограничења, затим несавршеност и некомплетност коришћених стандарда као и бројни правни проблеми који се појављују код овог вида пословања; опширније код Ј. Вилус, *нав. дело*, стр. 38–39.

темељ сваког трговинског посла). Нарочито је било неопходно прилагодити стандардне појмове као што су „писмено“, „оригинал“, „потпис“, „понуда“, „прихват понуде“, „место и време закључења уговора“, али и конципирати нове као што је рецимо питање утврђивања идентитета пошиљаоца поруке, обезбеђивање интегритета поруке (односно њене сигурности) и слично.

Комисија УН за међународно трговинско право (*UNCITRAL*) донела је два најважнија прописа из области електронске трговине, оба у форми модел закона. Модел закони спадају у тзв. *soft* моделе унификације.¹³ Године 1996. донет је Модел закон о електронској трговини¹⁴ који утврђује сам појам електронске трговине. Овај пропис је послужио као узор бројним националним законима како развијених, тако и недовољно развијених земаља.¹⁵ Овај пропис, који се сматра основним за регулисање базичних питања електронске трговине, понудио је прихватљива решења како са становишта међународних, тако и домаћих електронских трговинских трансакција. Поред овог *UNCITRAL* је 2001. године, донео и Модел закон о електронским потписима.¹⁶ Овај пропис је детаљније уредио питања врло значајног сегмента е-трговине који се односи на (својеручне) потписе, односно на њихове електронске „еквиваленте“.

Трећи „базични“ пропис за област е-трговине, који је донео *UNCITRAL* 2005. године, је Конвенција о коришћењу електронских комуникација у међународним уговорима. Ова Конвенција је, такође, од изузетног правног значаја.

Поред *UNCITRAL*-а и неке друге међународне организације и тела су дала значајан допринос у правном уређивању материје е-трговине и

13 Решења која нуде овакви (тзв. *soft*) облици унификације служе за „углед“ националним законодавцима, а у одређеним случајевима и заинтересованим пословним партнерима – странкама у одређеним привредним пословима. Код оваквих модела (облика) унификације државе немају активну улогу, не постоји потреба за ратификовањем. Сходно изнетом и снага оваквих унификацијских облика је знатно мање обавезујућа.

14 *UNCITRAL Model law on electronic commerce*, доступно на адреси: www.UNCITRAL.org/en-index.htm. Овом пропису претходио је *UNCITRAL*-ов Водич (*Guide*), као и Једнообразна правила која су се односила на електронски пренос средстава и електронску трговину. О генези и правном доприносу појединих *UNCITRAL*-ових текстова видети код Ј. Вилус, *нав. дело*, стр. 46 и даље.

15 Законе који се базирају на овом пропису донеле су, између осталих, Аустралија, поједине државе САД, Канада, Мексико, Нови Зеланд, Сингапур, Тајланд, Хонг-Конг, Филипини, Кореја, Француска, Ирска, Енглеска, Словенија, Хрватска итд. (преглед земаља може се видети на *UNCITRAL*-овој интернет страници: www.uncitral.org).

16 *UNCITRAL Model law on electronic signatures*.

е-пословања. То су *ICC, CMI, EU, WIPO, WTO, ISO*, Економска комисија УН за Европу итд.

Велики значај за развој и унапређење е-трговине имају и стандарди *EDIFACT*, које је донела Економска комисија УН за Европу (односно њена специјализована радна група *CEFACT*), као и Амерички *ANSI X 12* стандарди.

Од правних прописа из домена електронске трговине и пословања велики значај имају и правила ЕУ; првенствено су то две директиве – Директива о електронској трговини¹⁷ и Директива о електронском потпису.¹⁸ Поред поменутих директива значајан правни извор представљају и поједина упутства ЕУ. То су, најпре, Упутство ЕУ о неким правним аспектима услуга информационог друштва, нарочито о електронској трговини на унутрашњем тржишту.¹⁹ Ово Упутство установљава правни оквир за обављање трговине на *Internet*-у. Поред поменутог, ЕУ је донела и Упутство за коришћење електронских потписа, што је имало за циљ да олакша употребу електронских потписа и омогући њихово признавање.

Наравно да значајан допринос развоју е-трговине дају и веома бројни национални прописи како „развијених“ тако и земаља „у развоју“. Сви ови прописи садрже мање више слична решења, што диктирају како поменути међународни акти тако и сама природа материје која се уређује.

У Републици Србији су, такође, донети одређени прописи из области електронске трговине. То су Закон о електронској трговини²⁰ и Закон о електронском потпису.²¹

III Облици коришћења рачунарских мрежа у трговинском пословању

За настанак уговора потребно је постојање сагласности воља²² уговорних страна, при чему постоје различити начини изражавања воље. У савременом добу развијене технологије, поред класичних начина изражавања воље, дозвољено је коришћење рачунарских мрежа.

17 Directive on electronic commerce, *OJ L 178*, 17.7.2000.

18 Directive on electronic signatures, *OJ L 13/12*, 19.1.2001.

19 Упутство о електронској трговини, *OJ L 178*, 17/7/2000.

20 Службени гласник РС, бр. 41/2009 и 95/2013.

21 Службени гласник РС, бр. 135/2004.

22 О начинима закључења уговора видети опширније Мирко Васиљевић, *Трговинско право*, Београд, 2006, стр. 30 и даље; М. Драшкић, М. Станивуковић, *нав. дело*, стр. 217 и даље.

Пословна комуникација посредством рачунарских мрежа може да се реализује путем електронске размене података (*EDI* систем), електронском поштом (*e-mail*) и директном (*on line, cyber space*) трговином на светској мрежи (*Internet-y*).

1. Електронска размена података (*EDI*)

У складу са одредбама *UNCITRAL*-овог Модел закона електронска размена података (*EDI*) представља електронски пренос информација од једног до другог рачунара применом договорених стандарда (на основу којих се врши распоред информација). Овде се ради о директној комуникацији између два рачунара (без присуства људског фактора, наравно људски фактор је тај који креира систем, задаје „задатак“ и утврђује стандарде). Садржина *EDI* порука, употребљене речи и њихов распоред су унапред стандардизовани²³ и договорени између трговинских партнера (што омогућава каснију симултану комуникацију рачунара – тзв. „електронских агената“).²⁴ Предуслови за електронску размену су постојање комуникационе мреже рачунара и постојање одговарајућег *software*-а. Размена порука је тренутна, порука је шифрована и није директно доступна без употребе технике нити је људском уму разумљива без „превођења“. Будући да је код употребе *EDI* система све унапред договорено и познато, спорова готово да није ни било, што је свакако његова предност. Ипак, појавом глобалне *www* мреже (*Interneta*-а) *EDI* је изгубио много од свог пословног значаја.

2. Електронска пошта (*e-mail*)

Електронска пошта (*e-mail*) представља други начин коришћења рачунарске мреже. Партнери комуницирају порукама чији садржај и обим није унапред задат, већ препуштен слободној вољи пошиљаоца. Ова комуникација је веома слична „папирној“, јер се своди на преписку између потенцијалних партнера, с тим што је преписка електронска. Наравно да оваква комуникација у теничком смислу мора задовољавати правила рачунарске технике и комуникационих (глобалних) мрежа. Овај вид комуникације је једноставан за коришћење, доступан, порука брзо стиже примаоцу и није ограничена по дужини нити распореду информација, ипак, код овог вида комуникације доста је изражен проблем сигурности пословања због могућности грешака сервис *provider*-а,

23 Најпознатији стандарди су европски EDIFACT и амерички ANSI X 12.

24 Детаљнију расправу о појму „електронских агената“ видети код Владимир Савковић, „Преговарање, закључивање и извршење уговора електронским путем“, *Правни живоић*, бр. 10/2005, стр. 940–945.

неовлашћеног упада трећих лица у комуникациони систем, као и хотимичног (и злонамерног) мењања поруке при томе.

3. Директна (*on line*) комуникација преко глобалне мреже (*Internet-a*)

Трећи облик електронске трговинске комуникације остварује се на тзв. отвореним мрежама, углавном између пословних партнера који се уопште не познају.²⁵ Најчешћи је случај да се са једне стране налази физичко лице које наручује робу или услуге, а са друге је програмирани рачунар који прима поруджбину, прихвата је, а понекад чак и извршава уговор аутоматизованим слањем наручене робе (обично су то *software*, музика, дигитални садржаји). У овом случају трговина се одвија посредством трећег лица даваоца *Internet* услуга (тзв. *provider-a*), који обезбеђује технологију помоћу које се одвија трансакција. Највећи број привредника који нуде своју робу и услуге преко *Internet-a* имају инсталиран свој *Website* који представља својеврсну електронску презентацију како самог продавца, односно вршиоца услуга тако и робе односно услуге коју продаје (врши). *Website*-ови садрже веома различите податке, са мање или више успеха презентирани.²⁶ Они могу бити бољи или лошији, атрактивни у различитој мери што се и одражава на њихову „посећеност“ од стране потенцијалних купаца и корисника као и на учесталост, односно успешност закључивања уговора и продаје производа (наравно да на успешност продаје утичу првенствено цена, квалитет и атрактивност производа који се нуде).

За разлику од *EDI* система комуникације који има изузетно висок степен сигурности, остала два облика немају ту сигурност и пословни партнери се суочавају са становитим опасностима електронског пословања који су већ поменути. Без обзира на отсуство ризика *EDI* систем се, после почетног узлета, задржао у пословању у знатно мањем обиму, углавном у пословима који се стално (на исти начин) одвијају између сталних уговорних партнера. Остала два облика комуникације веома су заступљена у пословању (нарочито у развијеним земљама) иако носе одређене, доста озбиљне, ризике.

25 Миодраг Ивковић, Божидар Раденковић, *Internet и савремено пословање*, Београд, 1998, стр. 14.

26 Наравно, као и код „класичног“ пословања, треба разликовати понуду од презентације и рекламирања; у том смислу важе општа правила уговорног права која се тичу понуде, рекламе и сл. Треба нагласити да поједине земље имају доста правила која се односе на област рекламирања, промоције и презентирања производа, ова правила спадају у домен трговинског али и права заштите потрошача. Неке од земаља које детаљно уређују ову област су, у тим питањима, доста „строге“ (рецимо Немачка), док су друге знатно либералније (Енглеска, САД). Европска унија има, такође, доста прописа из ове области.

IV Најзначајнија правна питања електронске трговине

Електронско пословање представља обављање пословних активности електронским путем, конкретније, посредством рачунарских мрежа. Електронско пословање се не ограничава само на област трговине већ се и пословне банке, јавна управа, државне институције, финансије, здравство и туризам користе предностима електронских комуникација.²⁷ У фокусу овог рада су правне импликације које коришћење електронских медија има на сегмент трговине. У контексту е-пословања и е-трговине нека правна питања се намећу као веома битна. То су, најпре, питања утврђивања основних појмова (поруке и информације, страна које размењују поруке, допуштености поруке, сигурности, закључења и форме електронски закљученог уговора, потписа, својеручних потписа, аутентификације и сл.). Осим идентификације основних проблема биће анализирана и постојећа правна решења, пре свега, она која нуде модел закони и Конвенција *UNCITRAL*-а, (будући да су сва друга решења, европска и национална, конципирана на сличан начин и под утицајем *UNCITRAL*-ових концепата).

Решења која садрже прописи у Републици Србији такође следе поменуто међународна решења.

1. Закључивање уговора електронским путем (начин, време, место, форма закључивања уговора, „право на грешку“)

Уговори представљају сагласност воља уговорних страна и настају (закључују се) на основу изјављених воља странака, односно чињењем понуде и њеним прихватом. Изјаве воље, односно понуда и прихват понуде, могу бити учињене и електронским путем.

Уобичајено је да се, под називом електронска трговина, подразумева закључивање (привредних) уговора коришћењем рачунарских мрежа²⁸ као средстава комуникације, без обзира на то да ли се испуњење уговора одвија преко мреже или ван ње. Електронска трговина обухвата закључивање уговора путем електронске размене података (*EDI*), електронске поште (*e-mail*) и директне комуникације између уговорних страна на светској мрежи (*Internet-y*) (*on-line* или *cyber space* трговина). Модел закон *UNCITRALA*-а (као најважнији правни акт у овој материји)

27 О успешности коришћења електронских комуникација у областима државне администрације и финансија видети код Радица Шиповац, „Електронска трговина“, *Правни живои*, бр. 13/2009, стр. 218. и даље.

28 Да би се уговор закључио довољна је сагласност воља странака, без обзира како је она изражена; приликом закључивања уговора могу се користити и средстава модерних (брзих) комуникација, као што су телефон, телеграф, телепринтер, факс и електронске односно рачунарске мреже.

је појам електронске трговине проширио и на закључивање уговора путем телеграфа, телепринтера и телефакса (закључивање уговора посредством ових медија представља у правној теорији тзв. специјалне начине закључивања уговора.²⁹

Модел закон о електронској трговини се примењује на све информације које се користе у виду „поруке са подацима“ (*data message*) у контексту трговинске делатности. Сходно томе, и понуда и прихват понуде могу бити дати у облику „поруке са подацима“ те и уговор може бити пуноважно закључен разменом таквих порука. „Порука“, у контексту Модел закона, означава информацију која је генерисана, послата, примљена или сачувана електронским, оптичким или сличним начином и обухвата, али се не ограничава на електронску размену података (*EDI*), електронску пошту, телеграм, телекс или факс.

Осим дефинисања поруке и информације (као основног елемента њене садржине) Модел закон је одредио и стране у послу као „налогодавца“ поруке (лице које је или у чије је име порука генерисана) и „адресата“ поруке (лице за које налогодавац сматра да је прималац поруке). „Посредником“ се сматра лице, које за рачун другог лица, шаље, прима или чува поруку или обезбеђује другу услугу (*provider*).

Питање доказне снаге и допуштености електронских порука у правним поступцима је веома значајно за реализацију е-трговине. Модел закон је утврдио да се информацији не може одузети правно дејство, ваљаност или извршност искључиво на основу чињенице да је дата у облику поруке.

Једно од кључних питања закључивања уговора електронским путем је питање момента који се сматра временом закључења уговора. Пре него што се утврди тај моменат, треба, међутим, утврдити и шта се сматра временом слања односно пријема поруке. Временом слања е-поруке сматра се моменат када она напусти информациони систем који је под контролом налогодавца (или лица које је послало информацију у његово име). Моментом пријема е-поруке сматра се моменат када је електронска комуникација могла бити примљена на адреси дестинатара. Време пријема поруке, међутим, не мора обавезно бити и време закључења уговора. Уколико се електронска комуникација схвати као однос између одсутних лица (што изгледа у одређеним случајевима логички сасвим прихватљиво) за моменат закључења уговора биће одлучујуће који правни концепт се прихвата (да ли „теорија слања“ или „теорија пријема“).³⁰ Што се тиче места слања поруке Модел закон утврђује се-

29 Вид. М. Драшкић, М. Станивуковић, *нав. дело*, стр. 217–226; М. Васиљевић, *нав. дело*, стр. 34–35.

30 Детаљно о разним варијантама у вези са временом слања поруке и закључења уговора видети код М. Станивуковић, *нав. дело*, стр. 353–358; исто код С. Жупљанин, *нав. дело*, стр. 583–584.

диште пошиљаоца („налогодавца“), односно примаоца („адресата“) као места слања, односно пријема поруке без обзира где се заправо (физички) налази информациони систем који врши „трансфер“.

Приликом процеса закључивања уговора електронским путем може доћи до грешке приликом слања електронске комуникације (грешка може бити како у слању понуде, тако и у њеном прихвату), па се поставља питање њихове пуноважности и релевантности, а у вези са тим и питање права на опозив учињене грешке. Када једно лице инволвирано у поступку електронске трговине учини грешку приликом слања електронске комуникације, оно има и право да опозове део електронске комуникације где се та грешка налази, наравно, под условом да обавести другу страну на најбржи могући начин. За опозив понуде са грешком (због брзине којом стижу информације) користе се бржа техничка средства, првенствено телефон, како би се опозив сматрао блевременим и имао правно дејство. Право на грешку мора бити гарантовано, у противном овакво пословање било би превише ризично и незадовољавајуће по интересе странака. Право на грешку предвиђено је међународним и националним правним прописима.

Што се тиче питања форме уговора³¹ могло би се рећи да се она, код електронског закључивања уговора (као уосталом и код већине осталих уговора), не поставља као услов пуноважности, ипак, из практичних разлога питање чувања „записа“ може бити актуелно. Код електронског пословања медији на којима се релевантни подаци шаљу, примају и чувају другачије су природе; уместо папира користе се дискови (*CD*), *USB*, траке, пластичне картице итд. За разлику од хартије која је „телесна ствар“, трајна, постојана и видљива ови нови медији то нису увек. Модел закон је утврдио да „порука са подацима“ испуњава захтеве писмене форме (када се она изричито тражи) када су информације које садржи „доступне за каснију употребу“. Колико ова „доступност“ треба да траје није одређено али је остављено националним законодавствима да ово питање „допуне“, прецизирају или наведу изузетке.

2. Сигурност закључивања послова електронским путем – криптографија

Као једно од најдискутабилнијих питања у вези са електронским начином пословања јавља се питање сигурности овако реализованих трансакција.

Имена података (садржаних у поруци) од тренутка слања поруке до момента пријема може бити ненамерна и намерна. Неопходно је

31 Форма код већине уговора је начелно слободна, ипак, због веће сигурности највећи број уговора се закључује у писаној форми (само што је форма у том случају само „доказна“ форма а не „услов важности“ уговора).

спровести мере сигурности како би се спречио неовлашћен приступ систему, уништење електронских података или њихова измена. Као основна мера сигурности користи се систем шифровања (криптографије).

Шифровање представља метод (процес) трансформисања информације из њеног изворног („разумљивог“) облика у шифровани („неразумљиви“) и повратно добијање оригиналне информације (из шифрованог у „нормални“ облик), кроз обрнути процес. Поступак или алгоритам за шифровање је унапред познат (задат), константан је природе и састоји се из две врсте „кључева“ – јавних и тајних. Јавни кључ је познат свима а тајни само пошиљаоцу и примаоцу поруке.

3. Електронски потпис, дигитални потпис, квалификовани е-потпис

Будући да је за „папирни“ начин комуникације приликом закључивања уговора карактеристичан и неопходан потпис уговорних страна (који даје сигурност и гарантује аутентичност операције) поставило се питање како то решити кад се ради о електронском закључивању и „потписивању“ изјављене воље. Потенцијално инволвиране уговорне стране и пословни кругови, али и националне и међународне асоцијације и организације биле су веома заинтересоване за повећање степена сигурности е-пословања генерално, односно за обезбеђивање аутентичности потписа и њихову аутентификацију, конкретно. Различите међународне организације донеле су правила којима је сврха повећање сигурности е-пословања, поменућемо активности *ICC* и *UNCITRAL*-а. Један од низа водича, које је донела Међународна трговачка комора (*ICC*), познат под називом „Опште узансе о међународно безбедној дигиталној трговини (*GUIDEC*)“, користио се „јавним кључем“ – шифровањем за дигиталне потписе и одредио улогу сертификатора (лица „од поверења“) која потврђују аутентичност потписа. Највећи број дигиталних потписа се ослања на „*smart cards*“ којима се поруке чувају у циљу претварања у алгоритам неопходан за добијање увида у потпис.

Електронски потпис служи за идентификацију потписника (аутентификацију). То је скуп података у електронском облику који су придружени или су логички повезани са електронским документом. Потписник је лице (особа) које поседује податке за генерисање потписа и поступа у свом интересу или у интересу лица које представља.

Што се тиче правног дејства, фалсификоване поруке (без дозволе издаваоца) не стварају никакве обавезе за издаваоца, оне су ништаве и без правног дејства. Нечитке, забрљане или нејасне поруке, такође, не производе правно дејство.

Од свих електронских потписа најавжнији је дигитални потпис³² који подразумева специјалну примену криптографске технологије, уз чију помоћ се утврђује тачност поруке и идентитет пошиљаоца.³³ Поред дигиталног потписа, иначе, постоје и други електронски потписи којима се, применом одређених поступака, утврђује идентитет пошиљаоца и поруке.³⁴ Дигитални потпис се разликује од својеручног потписа (коришћеног код „папирног“ закључивања уговора). Својеручни потпис мора увек бити истоветан, а дигитални не мора. Пошиљалац поруке може, за сваку поруку, користити друге криптографске знаке, чиме обезбеђује сигурност трансакције, а математички се може доказати да је реч о истом пошиљаоцу поруке. Својеручни потпис је често аморфан, па га је тешко идентификовати док дигитални може да се мери, што ствара одређени ниво сигурности.³⁵

Поред електронског потписа постоји и „квалификовани“ електронски потпис, то је такав е-потпис који поуздано гарантује идентитет потписника, интегритет електронских докумената и онемогућава накнадно порицање њиховог садржаја. Квалификовани електронски потпис мора испуњавати одређене услове (већина међународних и националних прописа, који уређују област електронских потписа, предвиђа исте или врло сличне услове). Потребно је да квалификовани електронски потпис буде, на јединствени начин, повезан са потписником, да је у стању да идентификује потписника, да је настао на начин који потписник у потпуности контролише и да је повезан са електронским порукама на које се односи тако да је свака каснија измена података јасно уочљива.³⁶

4. Цертификати, сертификациона тела

Електронски потписи који се базирају на „криптографији јавног кључа“ и „криптографији двостраних кључева“ познати су као дигитал-

32 Потписи могу бити дати у различитој веродостојној форми, поред својеручног потписа то може бити штампил (печат), факсимил или перфоорација или електронски потпис.

33 Опширније о дигиталним потписима, њиховом значењу, криптографским методама којима се утврђује њихова исправност, поступку примене „јавних“ и „тајних“ кључева видети код Ј. Вилус, *нав. дело*, стр. 76-80.

34 Лозинка, *password*, *PIN*, отисак прста, својеручни потпис, одређени кључ, одређени симбол имплементиран у *hardware*.

35 Patrick Brown, „Digital Signature: Are they Legal for Electronic Commerce?“, *IEEEC Communications Magazin*, September, 1994, стр. 781.

36 Ову дефиницију квалификованог е-потписа као и услове које потпис мора испуњавати да би се сматрао квалификованим садрже и Модел закон *UNCITRAL*-а као и Директива ЕУ о електронском потпису.

ни потписи. Они се служе алгоритмом који користи два математички различита кључа („приватни“ кључ, познат је само потписнику и држи се у тајности, док се „јавни“ кључ ставља на увид јавности). „Јавни“ и „приватни“ кључ су међусобно повезани. Без обзира на њихову везу није могуће открити „приватни“ кључ на основу познавања „јавног“. „Упареност“ кључева представља истоветност математичких бројева, али да би се повезало одређено лице или ентитет са „упареним кључевима“, потребан је поуздан механизам. Ово „повезивање“ се остварује коришћењем треће стране – сертификационог тела. Сертификациона тела играју значајну улогу у прихватању и правном признању дигиталних потписа. Правни основ за њихово дејствовање се налази најчешће у националном законодавству. Да би се „упарени“ (јавни и приватни) кључеви повезали са претпостављеним потписником, сертификационо тело издаје сертификат, који представља електронски запис са листом „јавних“ кључева. Ова е-исправа потврђује да је претпостављени потписник идентификован у сертификату као лице које одговара издаваоцу „приватног“ кључа. Сертификат потписује лице овлашћено у име сертификационог тела. Е-сертификат је, дакле, електронска потврда којом се потврђује веза између података за проверу електронског потписа и идентитета потписника. Постоји аналогно и квалификовани е-сертификат.³⁷

Сертификате издају овлашћена сертификациона тела. Сертификати садрже информације о идентитету потписника и сертификационом телу које га издаје, „јавни“ кључ потписника, датум истека сертификата, као и ограничење одговорности (сертификационог тела).

Национални прописи детаљније утврђују критеријуме за обављање делатности сертификационих тела преко издавања лиценци или државних одобрења. Сертификациона тела имају веома значајну улогу за развој и сигурност електронске трговине и пословања.

V Коришћење, развој и правно уређење е-пословања у Републици Србији

Када говоримо о перформансама е-пословања у Републици Србији највећи обим е-трговине обавља се на „отвореној мрежи“ односно посредством *Internet*-а.³⁸ Комуникација се обавља између физичких лица

37 Дубравка Стојановић, „Нормативно уређење области е-потписа“, *Право и привреда*, бр. 5–8/2005, стр. 479–480.

38 Према извештају Статистичког завода преко милион грађана куповало је робу и плаћало услуге путем *Internet*-а у 2013. години. Број *on line* купаца у Србији био је већи него корисника е-трговине у Италији, Грчкој, Румунији и Бугарској (подаци објављени у дневном листу „Политика“, 25. IX 2013).

– наручиоца односно купаца, са једне стране, и продавца, обично привредног субјекта који има свој продајни портал и кога, у трговинском послу, „представља“ рачунарски систем („електронски агент“). Послови које обавља рачунар су типизирани и аутоматизовани. Електронским путем се, углавном, обавља наручивање различите робе и услуга.³⁹ Испорука електронским средствима се обавља нешто ређе (будући да то зависи и од природе робе односно услуге).

До увођења *PayPal* система,⁴⁰ плаћање се реализовало углавном „класичним“ начинима (поузећем, платним картицама, уплатом на рачун). Коришћење *PayPal* система за *on line* плаћања, који је од скоро уведен у Србији,⁴¹ омогућава потенцијалним српским купцима да купују у „*e-Bay*“-у, највећој светској виртуелној продавници (што не значи, аутоматски, и могућност да српски продавци (одмах) ту продају своје производе). У сваком случају уз *PayPal* систем плаћања е-трговина ће бити бржа, поузданија и безбеднија. *PayPal* представља посреднички *site* који омогућава кориснику отварање рачуна на *Internet*-у, на који се може пребацити новац и касније плаћати у *web-shop*-овима.⁴² „Посредник“ у плаћању (*PayPal*) „скида“ новац са картице корисника и прослеђује га продавцу, обезбеђујући тако већи степен заштите корисника, брзину и ефикасност у плаћању.

За прилично кратко време колико *PayPal* функционише у Србији уочени су извесни негативни аспекти дејства постојећих правних правила повезаних са оваквим начином пословања. Ради се, конкретно о царинским дажбинама и опорезивању које српски прописи предвиђају.⁴³ Због релативно високих износа царина и пореза, које одвраћају заинтересоване купце од електронског начина куповине, било би потребно да се постојећи прописи допуне за потребе електронског пословања, као и да извесне одредбе буду флексибилније и „толерантније“, како би се по-

39 Нуде се различите врсте роба од гардеробе, обуће, књига, намештаја, техничке робе до туристичких аранжмана, авио карата.

40 *PayPal* је сервис за плаћање на *Internet*-у који повезује купце и продавце. Он представља поуздан „центар“ за плаћање. Отварањем налога на *PayPal*-у може се куповати на свим *site*-овима који су повезани у *PayPal* сервис. Некада и трговци (продавци) имају рачун код *PayPal*-а (на који примају уплате), те тако систем пружа заштиту истовремено и купцима и продавцима.

41 После почетних недомумица, које су се односиле на девизно пословање и платни промет у нашој земљи, компанија *PayPal*, чији је власник „*e-Bay*“ започела је, априла месеца 2013. године, пословање у Србији.

42 Корисник, отварајући налог, уноси податке о својој платној картици, за потоње коришћење користе се подаци из налога (без даљег уношења података из картице).

43 У складу са нашим актуелним прописима на све пошиљке из иностранства, наручене од правних лица, плаћа се ПДВ, а на оне скупље од 50 евра и царина.

спешио даљи развој е-трговине. Поред церинских и пореских прописа и одредбе прописа о заштити потрошача треба прилагодити потребама е-трговине.

Када се говори о правним прописима који уређују основна и суштинска питања из области е-трговине у Србији, већ је поменуто да је Србија донела законе о е-трговини и е-потписима. Ови прописи су, у својим главним решењима, практично идентични основним одредбама UNCITRAL-ових модел закона и европских директива о е-трговини и е-потпису.

Ivanka SPASIĆ, PhD

Professor at Faculty of Law, University “Business Academy”, Novi Sad

LEGAL ASPECTS OF ELECTRONIC COMMERCE

Summary

Electronic commerce represents realization of commercial affairs by electronic means. Electronic media can be used both to conclude contracts and to execute them and also for payment. Use of electronic webs, in any of their existing forms (electronic data interchange – EDI, e-mails or on-line commercial activities on global web – Internet), is of big importance for commerce. Use of very sophisticated systems, like EDI or Internet, cannot function in practice without adequate legal frame, so it was necessary to regulate at least the basic questions of this way of making business. International organisations, such as UNCITRAL, ICC, CMI and EU, all made a big contribution to legal regulation of e-commerce and its institutes; they also made a strong influence to the national legal regulations as well.

This article analyses the basic concepts of e-business and e-commerce, the way of realizing commercial transactions by using the electronic webs and their specialties, the most important questions concerning stipulating contracts (meaning of “data message” and contracting parties, exact moment of sending and receiving the message, moment and place of electronically concluded contract) and the questions of safety of e-transactions (e-signature and qualified e-signature, and the questions of certification). Article also analyses existing rules and legal frames regulating e-commerce.

Key words: *e-commerce, “data message”, e-signature, UNCITRAL Model law on e-commerce, UNCITRAL Model Law on e-signature.*